

Περιεχόμενα

Πρόλογος του Γιάννου Κρανιδιώτη	15
1. Η Νέα Παγκόσμια Τάξη	19
2. Το Κύριο Ζήτημα: Θιοντορ Ρούζβελτ ή Γούντροου Ουίλσον	32
3. Από την Οικουμενικότητα στην Ισορροπία: Ρισελιέ, Γουλιέλμος της Οράγγης και Πιτ	62
4. Η Συμφωνία της Ευρώπης: Μεγάλη Βρετανία, Αυστρία και Ρωσία.....	87
5. Δύο Επαναστάτες: Ναπολέον ΙΙΙ και Μπίσμαρκ.....	115
6. Η <i>Realpolitik</i> Στρέφεται Εναντίον του Εαυτού της.....	154
7. Μια Πολιτική Μηχανή Καταστροφής: Η Ευρωπαϊκή Διπλωματία πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	187
8. Μέσα στη Δίνη: Η Στρατιωτική Μηχανή Καταστροφής	224
9. Το Νέο Πρόσωπο της Διπλωματίας: Ο Ουίλσον και η Συνθήκη των Βερσαλιών.....	243
10. Τα Διλήμματα των Νικητών.....	274
11. Ο Στρέζμαν και η Επανεμφάνιση των Ηττημένων.....	296
12. Το Τέλος της Αυταπάτης: Ο Χίτλερ και η Καταστροφή των Βερσαλιών.....	320
13. Το Παζάρι του Στάλιν.....	368
14. Το Σοβιετοναζιστικό Σύμφωνο	388
15. Η Αμερική Ξαναπαίγει στην Αρένα: Φράνκλιν Ντελάνο Ρούζβελτ.....	410
16. Τρεις Μέθοδοι Προσέγγισης της Ειρήνης: Ρούζβελτ, Στάλιν και Τσόρτσιλ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	438
17. Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου	471
18. Η Επιτυχία και η Οδύνη της Ανάσχεσης.....	497
19. Το Δίλημμα της Ανάσχεσης: Ο Πόλεμος της Κορέας	526
20. Διαπραγματεύσεις με τους Κομμουνιστές: Αντενάουερ, Τσόρτσιλ και Αϊζενχάουερ	548
21. Η Ανάσχεση Κάνει Άλλα: Η Κρίση του Σουέζ	581
22. Ουγγαρία: Αναταραχή στην Αυτοκρατορία	613
23. Το Τελεσίγραφο του Κρούτσσεφ: Η Κρίση του Βερολίνου 1958-63	633
24. Ιδέες Δυτικής Ενότητας: Μακμίλαν, ντε Γκολ, Αϊζενχάουερ και Κένεντι.....	662

25. Βιετνάμ: Είσοδος στο Τέγμα Τρούμαν και Αϊζενχάουερ.....	690
26. Βιετνάμ: Στο Δρόμο της Απόγνωσης Κένεντι και Τζόνσον.....	716
27. Βιετνάμ: Η Απεμπλοκή Νίξον.....	750
28. Η Εξωτερική Πολιτική ως Γεωπολιτική: Η Τριγωνική Διπλωματία του Νίξον.....	781
29. Η Πολιτική της Ύφεσης και τα Προβλήματά της.....	814
30. Το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου: Ρίγκαν και Γκορμπατσόφ.....	847
31. Επανεξέταση της Νέας Παγκόσμιας Τάξης.....	894
Σημειώσεις.....	929
Ευχαριστίες.....	981
Πηγές Εικόνων.....	983

Πρόλογος

Το έργο του Χ. Κίσιντζερ *Διπλωματία* – για ορισμένους το σημαντικότερο ίσως από την πλούσια και ιδιαίτερα σημαντική συγγραφική εργασία του πρώην υπουργού Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, πρώην καθηγητή του φημισμένου πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, του πλέον γνωστού ίσως σύγχρονου θεωρητικού των Διεθνών Σχέσεων και ίσως του πλέον αμφισβητούμενου – εγείρει μια σειρά από περίπλοκα ερωτήματα, θεωρητικής, μεθοδολογικής και πρακτικής μορφής, όπως οφείλει, άλλωστε, να κάνει κάθε σημαντικό έργο θεωρητικής επεξεργασίας των Διεθνών Σχέσεων. Και το έργο *Διπλωματία* του Χ. Κίσιντζερ είναι αναντίρρητα σημαντικό βιβλίο και δικαιολογημένα αναγνωρίστηκε ως τέτοιο.

Βεβαίως στην Ελλάδα η πολιτική ιστορία και ο ρόλος του Χ. Κίσιντζερ έχουν καταγραφεί με αρνητικά χρώματα στη συλλογική μνήμη. Η συνεχιζόμενη κατοχή μέρους της Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα εξακολουθεί να υπενθυμίζει με έντονο και αγωνιώδη τρόπο το ρόλο ορισμένων χωρών, όπως των ΗΠΑ, και ατόμων στα δραματικά γεγονότα του καλοκαιριού του 1974, όταν υπουργός Εξωτερικών ήταν ο συγγραφέας του έργου αυτού. Εξακολουθεί να υπενθυμίζει ορισμένες σκληρές πτυχές των διεθνών σχέσεων, των διεθνών συσχετισμών και ισορροπιών και τις αποστάσεις ανάμεσα σε διακηρυγμένες αρχές και σε επικρατούσες ή επιβαλλόμενες πραγματικότητες από τη λογική της ισχύος και της σκοπιμότητας. Εξακολουθεί να υπενθυμίζει τη διισταμένη ή αποκλίνουσα προσέγγιση που μπορεί να προβάλλεται στη μορφοποίηση των διεθνών σχέσεων και της ισορροπίας από τις μικρές και σχετικά ασταθείς χώρες-μέλη της διεθνούς κοινωνίας και από τις μεγαλύτερες και σχετικά ισχυρές. Η απόκλιση μπορεί να είναι τέτοια που η θέση του συγγραφέα του βιβλίου αυτού για την αταλάντευτη προσήλωση των ΗΠΑ στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής με κυριότερο οδηγό μια δέσμη δημοκρατικών αξιών και αρχών δικαίου να θέτει ορισμένα ερωτηματικά.

Παρά ταύτα, οφείλουμε να πλησιάσουμε, να διαβάσουμε και να αξιολογήσουμε το έργο του Χ. Κίσιντζερ έξω από την ελληνική οπτική των τραυμάτων του παρελθόντος ή των ανοιχτών πληγών του παρόντος. Οφείλουμε να αναγνώσουμε το βιβλίο στη θεωρητική διάσταση και στο περιεχόμενο που εκφράζει. Και το βιβλίο αυτό επιτρέπει πολλές αναγνώσεις.

Για να ακριβολογήσουμε δεν είναι ένα βιβλίο για τη «διπλωματία». Δεν αναφέρεται στη διπλωματία και στους διπλωμάτες, με τη στενή επαγγελματική έννοια του ό-

ρου. Δεν είναι εγχειρίδιο της διπλωματίας, ανάλυση των διπλωματικών σχέσεων, παρά το γεγονός ότι το βιβλίο είναι αφιερωμένο στους επαγγελματίες διπλωμάτες των Ηνωμένων Πολιτειών.

Το βιβλίο αναφέρεται ουσιαστικά στη δημιουργία, παρακμή, κατάρρευση, επαναδημιουργία των συστημάτων διεθνών σχέσεων τους τελευταίους τρεις αιώνες, από την εποχή του καρδινάλιου Ρισελιέ μέχρι σήμερα. Αναφέρεται με άλλα λόγια στη διαδοχική εξέλιξη συστημάτων «παγκόσμιας τάξης» στους τρεις τελευταίους αιώνες. Το βιβλίο αρχίζει με πρώτο κεφάλαιο τη «Νέα Παγκόσμια Τάξη» και τελειώνει με το τριακοστό πρώτο κεφάλαιο, με μια επαναθεώρηση της «Νέας Παγκόσμιας Τάξης». Στο ενδιάμεσο εξετάζονται όλα τα «συστήματα τάξης» ή «αταξίας» που οικοδομήθηκαν και αποικοδομήθηκαν. Στις περισσότερες περιπτώσεις η οικοδόμηση των συστημάτων εξετάζεται μέσα από τις ιδέες, τα οράματα, τις προκαταλήψεις, τα δόγματα, τις θεωρίες και κυρίως τη δράση συγκεκριμένων πολιτικών ανδρών (Ναπολέοντα, Μπίσμαρκ, Ουίλσον, Χίτλερ, Ρούζβελτ, Στάλιν, Τσόρτσιλ, Τρούμαν, Αϊζενχάουερ, Κένεντι, Κρούτσεφ, Μακμίλαν, Νίξον κ.ά.).

Όπως είναι φυσικό και αναμενόμενο, ο συγγραφέας αποδίδει σημασία στο ρόλο της προσωπικότητας στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων. Ο ίδιος, άλλωστε, ως υπουργός Εξωτερικών σε μια ιδιαίτερη κρίσιμη περίοδο, προσπάθησε να βάλει τη σφραγίδα του στην ιστορική προοπτική με την προσωπική θεώρηση. Σ' ένα ενδιαφέρον απόσπασμα στο βιβλίο, ο Χ. Κίσιντζερ αναλύει το ρόλο των πολιτικών και των διανοούμενων στις διεθνείς σχέσεις. Γράφει:

Οι διανοούμενοι αναλύουν τη λειτουργία των διεθνών συστημάτων, οι πολιτικοί τα οικοδομούν. Και υπάρχει μια τεράστια διαφορά ανάμεσα στην οπτική γωνία ενός αναλυτή κι ενός πολιτικού. Ο αναλυτής μπορεί να διαλέξει το πρόβλημα που θέλει να μελετήσει, ενώ ένας πολιτικός δεν μπορεί να επιλέξει τα προβλήματα με τα οποία θα ασχοληθεί, αυτά απλώς του επιβάλλονται. Ο αναλυτής μπορεί να διαθέσει το χρόνο που χρειάζεται για να φτάσει σε ένα σαφές συμπέρασμα. Η μεγαλύτερη πρόκληση για έναν πολιτικό είναι η πίεση του χρόνου. Ο αναλυτής δεν διατρέχει κινδύνους. Σε περίπτωση που αποδειχτεί ότι έχει βγάλει λάθος συμπεράσματα, μπορεί να γράψει μια άλλη διατριβή. Ο πολιτικός μπορεί μόνο μια φορά να μαντέψει. Τα λάθη του είναι αμετάκλητα. Ο αναλυτής έχει στη διάθεσή του όλα τα στοιχεία. Θα τον κρίνουν για τις διανοητικές του ικανότητες. Ο πολιτικός πρέπει να ενεργήσει βάσει εκτιμήσεων που δεν μπορούν να αποδειχτούν τη στιγμή που τις κάνει. Η ιστορία θα τον κρίνει με βάση το πόσο σοφά χειρίστηκε την αναπότρεπτη αλλαγή και, πάνω απ' όλα, πόσο καλά διατηρεί την ειρήνη.

Το παραπάνω απόσπασμα, για το ρόλο των πολιτικών και των διανοούμενων στη διαμόρφωση της παγκόσμιας τάξης, αποτελεί ένα σημαντικό δόγμα. Εξάλλου ο Χ.

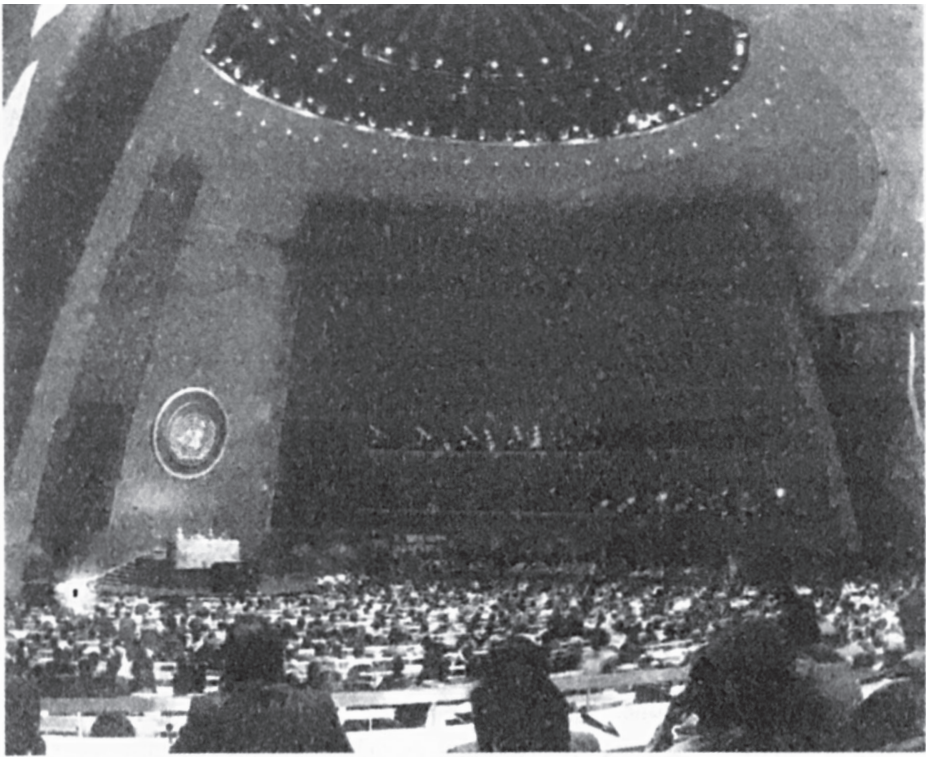
Κίσιντζερ είχε το σπάνιο προνόμιο να συνδυάζει και τα δύο στοιχεία του ακαδημαϊκού και του πολιτικού. Ως σύμβουλος εθνικής ασφαλείας του Νίξον και ως υπουργός Εξωτερικών είχε τη δυνατότητα να εφαρμόσει στην πράξη τις απόψεις και τις ιδέες του και να επηρεάσει σημαντικά την εξωτερική πολιτική της χώρας του και τις διεθνείς εξελίξεις.

Οι πολιτικοί άνδρες, κατά τον Χ. Κίσιντζερ οικοδομούν τα διεθνή συστήματα. Βεβαίως, οποιοσδήποτε έχει μελετήσει ευρωπαϊκή ιστορία, κοινωνική, πολιτική, οικονομική, οποιοσδήποτε έχει διαβάσει έστω και λίγες σελίδες από τον Κ. Μαρξ ή ακόμη και από τον Κ. Πόπερ έλκεται στη διαφωνία, στην απarίθμηση των οικονομικών, κοινωνικών συνθηκών που παρεμβαίνουν στη δυναμική της ιστορίας. Είναι όμως δύσκολο να διατυπώσει κανείς τη διαφωνία για ένα έργο που υπακούει σε μια εσωτερική λογική πειθαρχημένης πνευματικής και πολιτικής θεώρησης. Ένα έργο που έχει έναν ερμηνευτικό χαρακτήρα με αφετηρία τις προσωπικές, βιωματικές εμπειρίες του συγγραφέα.

Η *Διπλωματία* δεν προσφέρει μια θεωρία των διεθνών σχέσεων. Αλλά επιτρέπει την άντληση υποθέσεων για την οικοδόμηση θεωρητικών σχημάτων και υποθέσεων. Είναι ένα έργο που από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία επιτρέπει την κατανόηση της δυναμικής και των σχέσεων που οδηγούν στον πόλεμο ή στη σύγκρουση ή που συντελούν στην ειρήνη και σταθερότητα, την τάξη και στην αταξία. Είναι έργο που εμπλουτίζει τη σκέψη και που επιτρέπει τη μελέτη και αξιολόγηση της σημερινής εποχής.

ΓΙΑΝΝΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Ευρωβουλευτής, πρώην υφυπουργός Εξωτερικών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η Νέα Παγκόσμια Τάξη

Λες και υπάρχει κάποιος φυσικός νόμος, σε κάθε αιώνα αναδύεται μια χώρα που διαθέτει τη δύναμη, τη θέληση και την πνευματική και ηθική ορμή για να διαμορφώσει ολόκληρο το διεθνές σύστημα σύμφωνα με τις δικές της αξίες. Τον 17ο αιώνα, η Γαλλία του καρδινάλιου Ρισελιέ εισήγαγε τη σύγχρονη προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις, με βάση το κράτος-έθνος και κίνητρο το εθνικό συμφέρον ως υπέρτατο σκοπό της. Τον 18ο αιώνα, η Μεγάλη Βρετανία ανέπτυξε την ιδέα της ισορροπίας των δυνάμεων που κυριάρχησε στην ευρωπαϊκή διπλωματία για τα επόμενα 200 χρόνια. Τον 19ο αιώνα, η Αυστρία του Μέτερνιχ αναδόμησε τη Συμφωνία της Ευρώπης και η Γερμανία του Μπίσμαρκ τη διέλυσε για να αναπλάσει την ευρωπαϊκή διπλωματία σε ένα ψυχρό παιχνίδι πολιτικής ισχύος.

Τον 20ό αιώνα, καμιά χώρα δεν έχει επηρεάσει τις διεθνείς σχέσεις τόσο αποφασιστικά και, ταυτόχρονα, με τόσο διαφορούμενο τρόπο όσο οι Ηνωμένες Πολιτείες. Καμιά κοινωνία δεν έχει επιμείνει τόσο ανυποχώρητα στο απαράδεκτο της επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών ή έχει υποστηρίξει με μεγαλύτερο πάθος την οικουμενικότητα των αξιών της. Κανένα έθνος δεν έχει επιδείξει περισσότερο

πραγματισμό στην καθημερινή άσκηση της διπλωματίας του ούτε υπήρξε περισσότερο προσπλωμένο ιδεολογικά στην τήρηση των ιστορικών ηθικών του πεποιθήσεων. Καμιά χώρα δεν έχει δείξει μεγαλύτερη απροθυμία ανάμειξής της στο εξωτερικό, ενώ παράλληλα δημιουργούσε συμμαχίες και αναλάμβανε δεσμεύσεις πρωτοφανών διαστάσεων.

Οι ιδιοτυπίες της Αμερικής σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της έχουν προκαλέσει δυο αντιφατικές ιδιότητες στην εξωτερική της πολιτική. Η πρώτη είναι η άποψη ότι η Αμερική υπηρετεί καλύτερα τις αξίες της με το να τελειοποιεί τη δημοκρατία στο εσωτερικό της, λειτουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο σαν φάρος για την υπόλοιπη ανθρωπότητα. Η δεύτερη ότι οι αξίες της Αμερικής της επιβάλλουν την υποχρέωση να εκστρατεύει γι' αυτές σαν σταυροφόρος σε όλο τον κόσμο. Διχασμένος ανάμεσα στη νοσταλγία για ένα αδιάφορο παρελθόν και τη λαχτάρα για ένα τέλειο μέλλον, ο αμερικανικός τρόπος σκέψης αμφιταλαντευόταν μεταξύ απομονωτισμού και δέσμευσης, αν και από το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου έχει υπερισχύσει η πραγματικότητα της αλληλεξάρτησης.

Και οι δυο σχολές σκέψης –της Αμερικής ως φάρου και της Αμερικής ως σταυροφόρου– θεωρούν φυσιολογική μια παγκόσμια τάξη πραγμάτων βασισμένη στη δημοκρατία, στο ελεύθερο εμπόριο και στο διεθνές δίκαιο. Επειδή δεν έχει υπάρξει ποτέ ένα τέτοιο σύστημα, η επίκλησή του εκλαμβάνεται πολλές φορές από άλλες κοινωνίες ως ουτοπική, αν όχι απλοϊκή. Ωστόσο, ο σκεπτικισμός των ξένων ποτέ δεν πτόησε τον ιδεαλισμό του Γούντροου Ουίλσον, του Φράνκλιν Ρούζβελτ ή του Ρόναλτ Ρίγκαν ή οποιουδήποτε άλλου Αμερικανού προέδρου του 20ού αιώνα. Αντίθετα, κέντρισε ακόμη περισσότερο την πίστη της Αμερικής ότι το ιστορικό προηγούμενο μπορεί να ξεπεραστεί και πως, αν ο κόσμος θέλει πραγματική ειρήνη, το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να ακολουθήσει τις ηθικές εντολές της Αμερικής.

Και οι δυο σχολές σκέψης ήταν παράγωγα αμερικανικών εμπειριών. Παρόλο που έχουν υπάρξει κι άλλες δημοκρατίες, καμιά δεν είχε δημιουργηθεί συνειδητά για να υπερασπιστεί την ιδέα της ελευθερίας. Καμιάς άλλης χώρας ο πληθυσμός δεν είχε διαλέξει να πάει σε μια νέα ήπειρο και να δαμάσει την αγριότητα της στο όνομα της ελευθερίας και της ευημερίας του συνόλου. Έτσι, οι δυο αυτές φιλοσοφίες, αυτή του απομονωτισμού και αυτή της ιερής αποστολής, τόσο αντιφατικές επιφανειακά, αντικαθρέφτιζαν ένα κοινό υποκείμενο πιστεύω: Ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν το καλύτερο σύστημα διακυβέρνησης στον κόσμο και πως η υπόλοιπη ανθρωπότητα θα μπορούσε να αποκτήσει ειρήνη και ευημερία αν εγκατέλειπε την παραδοσιακή διπλωματία κι ενστερνιζόταν το σεβασμό της Αμερικής για τη διεθνή έννομη τάξη και τη δημοκρατία.

Το ταξίδι της Αμερικής στη διεθνή πολιτική ήταν ένας θρίαμβος της πίστης επί της πείρας. Από τον καιρό που η Αμερική μπήκε στην αρένα της παγκόσμιας πολιτι-

κής, το 1917, έχει επιδείξει τόσο μεγάλη δύναμη και πίστη στην ορθότητα των ιδεών της ώστε οι σημαντικότερες διεθνείς συμφωνίες αυτού του αιώνα να αποτελούν ενσαρκώσεις των αμερικανικών αξιών – από την Κοινωνία των Εθνών και το Σύμφωνο Κέλογκ-Μπριάν μέχρι τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και την Τελική Πράξη του Ελσίνκι. Η κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού σήμανε την πνευματική δικαίωση των αμερικανικών ιδανικών και –αφού έτσι το ήθελε η ειρηνεία της τύχης– έφερε την Αμερική αντιμέτωπη με αυτό το είδος του κόσμου από το οποίο προσπαθούσε να ξεφύγει σε όλη την ιστορία της. Στην αναδύομενη διεθνή τάξη, ο εθνικισμός πήρε μια νέα παράταση ζωής. Τα έθνη επιδιώκουν συχνότερα την προάσπιση των συμφερόντων τους και όχι κάποιων υψηλών πνευματικών αρχών και ανταγωνίζονται περισσότερο απ' όσο συνεργάζονται. Υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία που να δείχνουν ότι αυτός ο προαιώνιος τρόπος συμπεριφοράς έχει αλλάξει ή ότι είναι πιθανόν να αλλάξει στις ερχόμενες δεκαετίες.

Το καινούριο στη νεοεμφανιζόμενη παγκόσμια τάξη είναι ότι, για πρώτη φορά, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορούν ούτε να αποτραβηχτούν από τον κόσμο ούτε να τον εξουσιάσουν. Η Αμερική δεν μπορεί να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο έχει αντιληφθεί το ρόλο της σε όλη της την ιστορία ούτε θα πρέπει να το θέλει. Όταν μπήκε στη διεθνή αρένα, ήταν νέα, εύρωστη και είχε τη δύναμη να κάνει τον κόσμο να δεχτεί το όραμά της για τις διεθνείς σχέσεις. Όταν τέλειωσε ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος το 1945, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν τόσο ισχύ (κάποια στιγμή περίπου το 35% του συνόλου της παγκόσμιας οικονομικής παραγωγής δημιουργούνταν στην Αμερική) που όλοι πίστευαν ότι ήταν γραφτό να αναμορφώσουν τον κόσμο όπως εκείνες ήθελαν.

Ο Τζον Φ. Κένεντι δήλωσε με απόλυτη πεποίθηση το 1961 ότι η Αμερική είχε τη δύναμη να «καταβάλει οποιοδήποτε τίμημα, να σηκώσει οποιοδήποτε φορτίο» για να εξασφαλίσει το θρίαμβο της ελευθερίας. Τρεις δεκαετίες αργότερα, οι Ηνωμένες Πολιτείες σίγουρα δεν είναι σε θέση να επιμείνουν για την άμεση πραγματοποίηση όλων των επιθυμιών τους. Και άλλες χώρες έχουν αποκτήσει το καθεστώς της Μεγάλης Δύναμης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετωπίζουν τώρα την πρόκληση να επιτύχουν σταδιακά τους στόχους τους, ο καθένας από τους οποίους είναι ένα αμάλγαμα αμερικανικών αξιών και γεωπολιτικών αναγκαιοτήτων. Μια από τις νέες αναγκαιότητες είναι ότι ένας κόσμος που απαρτίζεται από αρκετά κράτη εφάμιλλης δύναμης θα πρέπει να στηρίξει την τάξη του σε κάποια έννοια ισορροπίας – μια ιδέα που δεν έκανε ποτέ τις Ηνωμένες Πολιτείες να νιώθουν άνετα.

Όταν ο αμερικανικός τρόπος σκέψης σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και οι ευρωπαϊκές διπλωματικές παραδόσεις αντιπαρατέθηκαν στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων το 1919, έγιναν ολοφάνερες οι διαφορές ιστορικών εμπειριών. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες ήθελαν να ανανεώσουν το ισχύον σύστημα σύμφωνα με γνώριμες μεθό-

δους. Οι Αμερικανοί φιλειρηνιστές πίστευαν πως ο Μεγάλος Πόλεμος δεν ήταν προϊόν ανεξέλεγκτων γεωπολιτικών συγκρούσεων αλλά λαθεμένων ευρωπαϊκών πρακτικών. Στα περίφημα Δεκατέσσερα Σημεία του, ο Γούντροου Ουίλσον είπε στους Ευρωπαίους ότι, στο εξής, το διεθνές σύστημα δεν θα έπρεπε να βασίζεται στην ισορροπία δυνάμεων αλλά στην αυτοδιάθεση του κάθε έθνους, ότι η ασφάλειά τους δεν θα έπρεπε να εξαρτάται από στρατιωτικές συμμαχίες, αλλά από μια συλλογική ασφάλεια και πως η διπλωματία τους δεν θα έπρεπε πλέον να διεξάγεται στα κρυφά από ειδήμονες, αλλά σε μια βάση «ανοιχτών συμφωνιών που θα συνάπτονται με απόλυτη διαφάνεια». Ήταν φανερό ότι ο Ουίλσον δεν είχε έρθει τόσο για να συζητήσει τους όρους τερματισμού ενός πολέμου ή αποκατάστασης της ισχύουσας διεθνούς τάξης, όσο για να αναμορφώσει ένα ολόκληρο σύστημα διεθνών σχέσεων που ίσχυε επί τρεις σχεδόν αιώνες.

Από τον καιρό που άρχισαν οι Αμερικανοί να στοχάζονται περί της εξωτερικής πολιτικής, αποδίδουν τα δεινά της Ευρώπης στο σύστημα ισορροπίας των δυνάμεων. Κι από τον καιρό που η Ευρώπη αναγκάστηκε να ασχοληθεί με την αμερικανική εξωτερική πολιτική, οι ηγέτες της κοιτάζουν με μισό μάτι την αποστολή για μια παγκόσμια μεταρρύθμιση στην οποία ετάχθη αφ' εαυτής η Αμερική. Και οι δυο πλευρές έχουν αντιδράσει σαν η άλλη να διάλεξε από μόνη της τον τρόπο διπλωματικής συμπεριφοράς της, ενώ θα μπορούσε, αν ήταν σοφότερη ή λιγότερο πολεμοχαρής, να είχε επιλέξει κάποια άλλη πιο ευχάριστη μέθοδο.

Στην πραγματικότητα, τόσο η αμερικανική όσο και η ευρωπαϊκή προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής ήταν παράγωγα των δικών τους συγκεκριμένων περιστάσεων. Οι Αμερικανοί ζούσαν σε μια σχεδόν άδεια ήπειρο προστατευμένη από δυο απέραντους ωκεανούς και γειτόνευαν με αδύναμες χώρες. Εφόσον η Αμερική δεν είχε να αντιμετωπίσει δυνάμεις που έπρεπε να εξισορροπηθούν, φυσικό ήταν να μην την έχουν απασχολήσει οι προκλήσεις της ισορροπίας, ακόμη και αν οι ηγέτες της είχαν καταληφθεί κάποια στιγμή από την περίεργη ιδέα να αντιγράψουν τις ευρωπαϊκές συνθήκες για ένα λαό που είχε γυρίσει την πλάτη του στην Ευρώπη.

Τα εναγώνια διλήμματα ασφάλειας που ταλάνιζαν τα ευρωπαϊκά έθνη δεν άγγιξαν την Αμερική σχεδόν επί 150 χρόνια. Όταν την άγγιξαν αυτά τα διλήμματα, η Αμερική έλαβε μέρος σε δύο παγκόσμιους πολέμους που είχαν αρχίσει τα έθνη της Ευρώπης. Και στις δυο περιπτώσεις, ώσπου να εμπλακεί η Αμερική, η ισορροπία των δυνάμεων δεν είχε λειτουργήσει, με αποτέλεσμα το εξής παράδοξο: Η ισορροπία των δυνάμεων, που οι περισσότεροι Αμερικανοί περιφρονούσαν, στην πραγματικότητα διασφάλιζε την αμερικανική ασφάλεια όσο καιρό λειτουργούσε όπως είχε σχεδιαστεί· ο δε κλονισμός της αποτέλεσε εκείνο το γεγονός που έσυρε την Αμερική στη διεθνή πολιτική.

Τα έθνη της Ευρώπης δεν διάλεξαν την ισορροπία δυνάμεων ως μέσο ρύθμισης

των σχέσεών τους από κάποια έμφυτη εριστικότητα ή εξαιτίας της αγάπης του Παλιού Κόσμου για τις ίντριγκες. Αν η έμφραση στη δημοκρατία και στην έννομη τάξη ήταν προϊόν της μοναδικής ασφάλειας που αισθανόταν η Αμερική, η ευρωπαϊκή διπλωματία είχε σφυρηλατηθεί στη σχολή των ισχυρών πληγμάτων.

Η Ευρώπη κατέφυγε στην πολιτική της ισορροπίας των δυνάμεων όταν η πρώτη της επιλογή, το μεσαιωνικό όνειρο μιας οικουμενικής αυτοκρατορίας γκρεμίστηκε κι ένα πλήθος από κράτη, λίγο πολύ ισοδύναμα, αναδύθηκαν μέσα από τις στάχτες αυτής της παλιάς επιδίωξης. Όταν πολλά κράτη, με αυτόν τον τρόπο συγκροτημένα, αναγκάζονται να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους, οι μόνες πιθανές εκβάσεις είναι δύο: Είτε ένα κράτος αποκτά τόση δύναμη ώστε έτσι κυριαρχεί επί όλων των άλλων και δημιουργεί μια αυτοκρατορία είτε κανένα κράτος δεν γίνεται ποτέ τόσο δυνατό ώστε να επιτύχει αυτό το σκοπό. Στη δεύτερη περίπτωση, οι φιλοδοξίες του επιθετικότερου μέλους της διεθνούς κοινότητας ελέγχονται από ένα συνδυασμό των άλλων. Με άλλα λόγια, μέσω της λειτουργίας μιας ισορροπίας δυνάμεων.

Το σύστημα ισορροπίας δυνάμεων δεν δημιουργήθηκε με σκοπό την αποφυγή κρίσεων ή ακόμη και πολέμων. Εφόσον λειτουργούσε σωστά, αποτελούσε το μέσο για τον περιορισμό τόσο της δυνατότητας ορισμένων κρατών να εξουσιάζουν άλλα όσο και των διαστάσεων που μπορούσε να πάρει μια σύγκρουση. Αντικειμενικός σκοπός του δεν ήταν η ειρήνη όσο η σταθερότητα και η μετριοπάθεια. Εξ ορισμού, μια διευθέτηση ισορροπίας δυνάμεων δεν μπορεί να ικανοποιεί απόλυτα όλα τα μέλη του διεθνούς συστήματος. Αποδίδει περισσότερο όταν κρατάει τη δυσφορία κάτω από το επίπεδο στο οποίο ένα θιγόμενο μέλος θα επιχειρήσει να ανατρέψει τη διεθνή τάξη.

Οι θεωρητικοί της ισορροπίας δυνάμεων δημιουργούν συχνά την εντύπωση ότι αυτή είναι η φυσιολογική μορφή των διεθνών σχέσεων. Στην πραγματικότητα, στην ανθρώπινη ιστορία σπάνια έχουν υπάρξει συστήματα ισορροπίας δυνάμεων. Το δυτικό ημισφαίριο δεν έχει γνωρίσει ποτέ κανένα σύστημα ισορροπίας δυνάμεων ούτε έχει υπάρξει κάτι ανάλογο στο έδαφος της σύγχρονης Κίνας από το τέλος της περιόδου των εμπόλεμων κρατιδίων, εδώ και πάνω από 2000 χρόνια. Για το μεγαλύτερο κομμάτι της ανθρωπότητας και για τις μακρύτερες περιόδους της ιστορίας, χαρακτηριστικός τρόπος διακυβέρνησης ήταν η αυτοκρατορία. Οι αυτοκρατορίες δεν έχουν ανάγκη να λειτουργούν μέσα σε ένα διεθνές σύστημα. Φιλοδοξούν να είναι το διεθνές σύστημα. Οι αυτοκρατορίες δεν χρειάζονται την ισορροπία δυνάμεων. Με αυτό τον τρόπο έχουν εφαρμόσει οι Ηνωμένες Πολιτείες την εξωτερική πολιτική τους στην αμερικανική ήπειρο και η Κίνα, το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της, στην Ασία.

Στη Δύση, τα μόνα παραδείγματα λειτουργικών συστημάτων ισορροπίας δυνάμεων υπήρξαν στις πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας, στην Ιταλία της Αναγέννησης

και στο ευρωπαϊκό κρατικό καθεστώς που δημιουργήθηκε από την Ειρήνη της Βεσφαλίας το 1648. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτών των συστημάτων ήταν η εξύψωση ενός γεγονότος της ζωής –της ύπαρξης ενός αριθμού ουσιαστικά ισοδύναμων κρατών– σε μια καθοδηγητική αρχή παγκόσμιας τάξης.

Φιλοσοφικά, η έννοια της ισορροπίας δυνάμεων αντικατόπτριζε τις πεποιθήσεις όλων των μεγάλων πολιτικών στοχαστών του Διαφωτισμού. Κατά την άποψή τους, το σύμπαν, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής σφαίρας, λειτουργούσε σύμφωνα με τις αρχές του ορθού λόγου που ισοστάθμιζαν η μία την άλλη. Φαινομενικά τυχαίες ενέργειες λογικών ανθρώπων, στο σύνολό τους, θα έτειναν προς το γενικό καλό, παρόλο ότι η θέση αυτή δεν μπόρεσε να τεκμηριωθεί στον αιώνα των σχεδόν αδιάκοπων συρράξεων που ακολούθησε τον Τριακονταετή πόλεμο.

Ο Άνταμ Σμιθ, στον *Πλούτο των Εθνών*, υποστήριξε ότι ένα «αόρατο χέρι» θα δημιουργούσε ένα απόσταγμα γενικής οικονομικής ευμάρειας μέσα από τις εγωιστικές ατομικές οικονομικές ενέργειες. Στα *Ομοσπονδιακά Έγγραφα*, ο Μάντισον ισχυρίστηκε ότι σε μια αρκετά μεγάλη δημοκρατία, οι διάφορες πολιτικές «φατρίες» που θα υπερασπιζόνταν εγωιστικά τα δικά τους συμφέροντα, θα σφυρηλατούσαν με κάποιο είδος αυτόματου μηχανισμού μια εσωτερική αρμονία. Οι ιδέες περί διάκρισης των εξουσιών, περί των ελέγχων και των ισορροπιών, όπως τις συνέλαβε ο Μοντεσκιέ και τις ενσωμάτωσε το αμερικανικό σύνταγμα, αντικαθρέφτιζαν ακριβώς την ίδια άποψη. Σκοπός της διάκρισης των εξουσιών ήταν η αποφυγή του δεσποτισμού και όχι η επίτευξη μιας αρμονικής διακυβέρνησης. Κάθε κλάδος της κυβέρνησης, επιδιώκοντας τα δικά του συμφέροντα, θα περιόριζε την έλλειψη μέτρου και κατ' αυτό τον τρόπο θα υπηρετούσε το γενικό καλό. Οι ίδιες αρχές εφαρμόστηκαν και στις διεθνείς υποθέσεις. Υπερασπίζοντας τα δικά του συμφέροντα, το κάθε κράτος υποτίθεται ότι συνεισέφερε στην πρόοδο, λες και κάποιο αθέατο χέρι εγγυόταν ότι η ελευθερία επιλογής για το κάθε κράτος εξασφάλιζε την ευμερία για όλα.

Για περισσότερο από έναν αιώνα, η προσδοκία αυτή φάνηκε να εκπληρώνεται. Μετά τις μεταποίσεις που προκάλεσαν η γαλλική επανάσταση και οι ναπολεόντειοι πόλεμοι, οι ηγέτες της Ευρώπης αποκατέστησαν την ισορροπία των δυνάμεων στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815 και απάλυναν τη βάρβαρη εξάρτηση από την ισχύ, προσπαθώντας να βελτιώσουν τη διεθνή συμπεριφορά μέσω πθικών και νομικών δεσμεύσεων. Ωστόσο, μέχρι να τελειώσει ο 19ος αιώνας, το ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας δυνάμεων επανήλθε στις αρχές της πολιτικής της ισχύος και σε ένα πολύ ανελέητο περιβάλλον. Η βίαιη αντιμετώπιση του αντιπάλου έγινε μόνιμη μέθοδος διπλωματίας, οδηγώντας από τη μια αναμέτρηση δύναμης στην άλλη. Τελικά, το 1914, δημιουργήθηκε μια κρίση την οποία κανείς δεν προσπάθησε να αποφύγει. Η Ευρώπη δεν επανέκτησε ποτέ την παγκόσμια ηγεσία μετά την καταστροφή του Α' Παγκο-

σμίου πολέμου. Στο ρόλο του πρωταγωνιστή εμφανίστηκαν οι Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά ο Γούντροου Ουίλσον σύντομα διευκρίνισε ότι η χώρα του δεν σκόπευε να παίξει σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς κανόνες.

Η Αμερική, σε καμιά στιγμή της ιστορίας της, δεν συμμετείχε σε ένα σύστημα ισορροπίας δυνάμεων. Πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους, η Αμερική ωφελήθηκε από τη λειτουργία της ισορροπίας δυνάμεων, χωρίς ποτέ να εμπλακεί στους ελιγμούς της, έχοντας την πολυτέλεια να τη στιγματίζει κατά βούληση. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, η Αμερική διεξήγαγε έναν ιδεολογικό, πολιτικό και στρατηγικό αγώνα εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, όπου ένας κόσμος δύο δυνάμεων λειτουργούσε σύμφωνα με αρχές εντελώς διαφορετικές από εκείνες ενός συστήματος ισορροπίας δυνάμεων. Σε έναν κόσμο δύο δυνάμεων, δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι μια σύγκρουση οδηγεί στο γενικό καλό. Οποιοδήποτε κέρδος για τη μια πλευρά είναι ζημία για την άλλη. Αυτό που πέτυχε η Αμερική στον Ψυχρό Πόλεμο ήταν στην πραγματικότητα μια νίκη που τώρα την έχει υποχρεώσει να βρεθεί αντιμέτωπη με το δίλημμα το οποίο είχε περιγράψει ο Τζορτζ Μπέρναρντ Σο: «Υπάρχουν δυο τραγωδίες στη ζωή. Η μία είναι το ναυάγιο του ονείρου σου. Η άλλη είναι η πραγματοποίησή του».

Οι Αμερικανοί ηγέτες θεωρούν τις αξίες τους τόσο πολύ αποδεκτές, ώστε σπάνια αναγνωρίζουν πόσο επαναστατικές και ανησυχητικές μπορεί να φαίνονται στα μάτια των άλλων. Καμιά άλλη κοινωνία δεν έχει επιμείνει ότι οι αρχές ηθικής συμπεριφοράς μπορούν να εφαρμοστούν σε διεθνή πλαίσια με τον ίδιο τρόπο που εφαρμόζονται μεμονωμένα – μια ιδέα που αποτελεί ακριβώς το αντίθετο του *raison d'état** του Ρισελιέ. Η Αμερική έχει υποστηρίξει πως η πρόληψη του πολέμου είναι τόσο μια νομική όσο και διπλωματική πρόκληση και πως σε αυτό που η ίδια αντιστέκεται δεν είναι η ίδια η αλλαγή αλλά η μέθοδος της αλλαγής, ιδίως η χρήση βίας. Ένας Μπίσμαρκ ή ένας Ντισραέλι θα γελοιοποιούσε την ιδέα ότι η εξωτερική πολιτική έχει να κάνει με μεθόδους και όχι με την ουσία, αν πράγματι την είχε καταλάβει. Κανένα έθνος δεν έχει επιβάλει ποτέ στον εαυτό του τις ηθικές απαιτήσεις που έχει επιβάλει η Αμερική. Και καμιά χώρα δεν έχει βασανιστεί τόσο πολύ για το χάσμα μεταξύ των ηθικών αξιών της, που είναι εξ ορισμού απόλυτες, και των ατελειών που συνυπάρχουν στις συγκεκριμένες καταστάσεις όπου θα πρέπει να εφαρμοστούν.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ο अपαράμιλλος αμερικανικός χειρισμός της εξωτερικής πολιτικής ταίριαζε αξιοσημείωτα στη δεδομένη πρόκληση. Υπήρχε μια βαθιά ιδεολογική σύγκρουση και μόνο μια χώρα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, διέθετε μια πλήρη πανοπλία μέσων –πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών– για να οργανώσει την άμυνα του μη κομμουνιστικού κόσμου. Ένα έθνος σε αυτή τη θέση έχει

* Το ανώτατο κρατικό συμφέρον. (Σ.τ.Μ.)

τη δυνατότητα να εμμένει στις απόψεις του και πολλές φορές μπορεί να αποφύγει το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι πολιτικοί λιγότερο ευνοούμενων κοινωνιών: Τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους να τους υποχρεώνουν να θέτουν στόχους λιγότερο φιλόδοξους από τις ελπίδες τους και οι περιστάσεις να απαιτούν την προσέγγιση ακόμη κι αυτών των στόχων μόνο σταδιακά.

Στον κόσμο του Ψυχρού Πολέμου, οι παραδοσιακές έννοιες της ισχύος είχαν ουσιαστικά καταρρεύσει. Το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας έχει να επιδείξει μια σύνθεση στρατιωτικής, πολιτικής και οικονομικής ισχύος που σε γενικές γραμμές αποδείχτηκε συμμετρική. Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, τα διάφορα στοιχεία της ισχύος διαχωρίστηκαν. Η πρώην Σοβιετική Ένωση ήταν στρατιωτική υπερδύναμη από τη μια και οικονομικός νάνος από την άλλη. Ήταν επίσης δυνατό μια χώρα να είναι οικονομικός γίγαντας και στρατιωτικά αδύναμη, όπως η Ιαπωνία.

Στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο, τα διάφορα στοιχεία θα συγκλίνουν κατά πάσα πιθανότητα και θα γίνουν πιο συμμετρικά. Η σχετική στρατιωτική ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών θα σημειώσει μια βαθμιαία πτώση. Η απουσία ενός συγκεκριμένου αντιπάλου θα έχει σαν αποτέλεσμα εσωτερικές πιέσεις για την απόσπαση δαπανών από την άμυνα σε άλλες προτεραιότητες – μια διαδικασία που έχει ήδη αρχίσει. Όταν δεν υπάρχει πια μία και μοναδική απειλή και η κάθε χώρα βλέπει τους κινδύνους από την εθνική σκοπιά της, εκείνες οι κοινωνίες που είχαν φωλιάσει κάτω από την αμερικανική προστασία θα νιώσουν την ανάγκη να αναλάβουν μεγαλύτερες ευθύνες για την ασφάλειά τους. Έτσι, η λειτουργία του νέου διεθνούς συστήματος θα προσανατολιστεί προς την ισορροπία ακόμη και στον στρατιωτικό τομέα, αν και μπορεί να περάσουν μερικές δεκαετίες ώσπου να φτάσει σε αυτό το σημείο. Οι τάσεις αυτές θα γίνουν ακόμη πιο έκδηλες στην οικονομία, όπου η αμερικανική κυριαρχία έχει ήδη αρχίσει να φθίνει και όπου θεωρείται ασφαλέστερο να αμφισβητείται η πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών.

Το διεθνές σύστημα του 21ου αιώνα θα σηματοδοτεί από μια φαινομενική αντίφαση: από τη μια πλευρά η κατάτμηση, από την άλλη μια ολοένα μεγαλύτερη παγκοσμιοποίηση. Στο επίπεδο των διακρατικών σχέσεων, η νέα τάξη θα μοιάζει περισσότερο με το ευρωπαϊκό κρατικό σύστημα του 18ου και 19ου αιώνα παρά με το δύσκαμπτο σχήμα του Ψυχρού Πολέμου. Θα περιλαμβάνει τουλάχιστον έξι μεγάλες δυνάμεις – τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρώπη, την Κίνα, την Ιαπωνία, τη Ρωσία και πιθανότατα την Ινδία – όπως και μια πληθώρα χωρών μεσαίου και μικρότερου μεγέθους. Ταυτόχρονα, οι διεθνείς σχέσεις έχουν γίνει πραγματικά οικουμενικές για πρώτη φορά. Οι επικοινωνίες είναι άμεσες. Η παγκόσμια οικονομία λειτουργεί συγχρόνως σε όλες τις ηπείρους. Έχει ανέλθει στην επιφάνεια μια ολόκληρη σειρά από θέματα που μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο σε παγκόσμια βάση, όπως είναι η διασπορά των πυρηνικών, το περιβάλλον, η πληθυσμιακή έκρηξη και η οικονομική αλληλεξάρτηση.

Για την Αμερική, ο συμβιβασμός διαφορετικών αξιών και πολύ διαφορετικών ιστορικών εμπειριών μεταξύ χωρών παρεμφερούς σπουδαιότητας θα είναι κάτι το καινούριο και μια σημαντική αλλαγή από την απομόνωση του περασμένου αιώνα ή την *de facto* ηγεμονία της ψυχροπολεμικής περιόδου, με τρόπους που το βιβλίο αυτό θα προσπαθήσει να διαφωτίσει. Το ίδιο και οι άλλοι συμπρωταγωνιστές έχουν να αντιμετωπίσουν δυσκολίες ώσπου να προσαρμοστούν στη νέα παγκόσμια τάξη.

Η Ευρώπη, το μόνο μέρος του σύγχρονου κόσμου που έχει εφαρμόσει ένα πολιτικό σύστημα, επινόπησε τις έννοιες του κράτους-έθνους, της εθνικής κυριαρχίας και της ισορροπίας δυνάμεων. Οι ιδέες αυτές εξουσιάζουν τις διεθνείς υποθέσεις επί τρεις σχεδόν αιώνες. Κανένας από τους αλλοτινούς οπαδούς όμως του *raison d'état* στην Ευρώπη δεν έχει σήμερα τη δύναμη να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στη νέα διεθνή τάξη. Προσπαθούν να αντισταθμίσουν αυτή τη σχετική αδυναμία με τη δημιουργία μιας ενωμένης Ευρώπης, μια προσπάθεια που απορροφά το μεγαλύτερο μέρος της ενεργητικότητάς τους. Ακόμη κι αν τα καταφέρουν όμως, δεν θα έχουν αυτόματα και τις οδηγίες για τη συμπεριφορά μιας ενωμένης Ευρώπης στην παγκόσμια σκηνή, εφόσον θα είναι η πρώτη φορά που αυτή θα υπάρξει σαν ενιαία πολιτική οντότητα.

Σε όλη την ιστορία της, η Ρωσία αποτελούσε ειδική περίπτωση. Έφτασε αργά στο ευρωπαϊκό σκηνικό –πολύ αργότερα από τη σταθεροποίηση της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας– και καμιά από τις παραδοσιακές αρχές της ευρωπαϊκής διπλωματίας δεν φαινόταν να της ταιριάζει. Με τα σύνορά της σε τρεις διαφορετικές πολιτιστικές σφαίρες –Ευρώπη, Ασία και μουσουλμανικό κόσμο– η Ρωσία περιείχε πληθυσμούς και από τις τρεις, με αποτέλεσμα να μη θεωρηθεί ποτέ εθνικό κράτος υπό την ευρωπαϊκή έννοια. Αλλάζοντας διαρκώς σχήμα, καθώς οι ηγέτες της προσαρτούσαν γειτονικά εδάφη, η Ρωσία ήταν μια αυτοκρατορία που δεν μπορούσε να συγκριθεί με καμιά από τις χώρες της Ευρώπης. Πέρα από αυτό, με κάθε νέα κατάκτηση, άλλαζε ο χαρακτήρας του κράτους, καθώς ενσωμάτωνε μια άλλη, ολοκαίνουρια, απείθαρχη μη ρωσική εθνότητα. Αυτός ήταν κι ο λόγος που η Ρωσία ένοιωθε την ανάγκη να διατηρεί ένα τεράστιο στρατό, το μέγεθος του οποίου δεν είχε καμιά σχέση με οποιαδήποτε πιθανή απειλή κατά της εξωτερικής ασφάλειάς της.

Διχασμένη ανάμεσα σε μια έμμονη ανασφάλεια κι έναν προσηλυτιστικό ζήλο, ανάμεσα στις ανάγκες της Ευρώπης και στους πειρασμούς της Ασίας, η ρωσική αυτοκρατορία πάντα έπαιζε κάποιο ρόλο στην ευρωπαϊκή ισορροπία, αλλά ποτέ δεν δέθηκε συναισθηματικά μαζί της. Οι ανάγκες κατακτήσεων και ασφάλειας έγιναν ένα στο νου των Ρώσων ηγετών. Από το Συνέδριο της Βιέννης, η ρωσική αυτοκρατορία έχει αφήσει τις ένοπλες δυνάμεις της σε ξένα εδάφη συχνότερα από οποιαδήποτε άλλη μεγάλη δύναμη. Οι αναλυτές πολλές φορές υποστηρίζουν ότι ο ρωσικός επεκτατισμός πηγάζει από μια αίσθηση ανασφάλειας. Οι Ρώσοι συγγραφείς, ωστόσο, έχουν

αιτιολογήσει πολλές φορές τη διείσδυση της Ρωσίας σε ξένα εδάφη ως μεσσιανική αποστολή. Η Ρωσία κατά τις προελάσεις της σπάνια επιδείκνυε κάποια αίσθηση ορίων. Όταν έβρισκε κάποιο ανυπέρβλητο εμπόδιο, έτεινε να οπισθοχωρεί με ένα ύφος σκυθρωπής δυσφορίας. Στο μεγαλύτερο κομμάτι της ιστορίας της, η Ρωσία υπήρξε η υπαίτια, αναζητώντας τις πιο ευνοϊκές περιστάσεις.

Η μετακομμουνιστική Ρωσία βρίσκεται μέσα σε σύνορα που δεν έχουν ιστορικό προηγούμενο. Σαν την Ευρώπη, θα πρέπει να δαπανήσει ένα μεγάλο μέρος των ενεργειών της ώσπου να ορίσει εκ νέου την ταυτότητά της. Θα επιχειρήσει να ξαναβρεί τον ιστορικό ρυθμό της και να επανακτήσει τη χαμένη αυτοκρατορία; Θα μετατοπίσει το κέντρο βάρους προς ανατολάς και θα συμμετέχει πιο ενεργά στην ασιατική διπλωματία; Βάσει ποιων αρχών και μεθόδων θα αντιδράσει στις αναταραχές γύρω από τα σύνορά της, ιδίως στην ευμετάβλητη Μέση Ανατολή; Η Ρωσία θα είναι πάντοτε σημαντική για την παγκόσμια τάξη και, στην αναπόφευκτη αναστάτωση που έχει σχέση με την απάντηση αυτών των ερωτημάτων, μια δυνητική απειλή γι' αυτήν.

Και η Κίνα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια πρωτόγνωρη παγκόσμια τάξη. Επί 2000 χρόνια, η κινέζικη αυτοκρατορία είχε ενώσει τον κόσμο της υπό την ενιαία αυτοκρατορική διακυβέρνηση. Είναι γεγονός ότι η εξουσία αυτή κλονιζόταν κατά διαστήματα. Οι πόλεμοι στην Κίνα δεν ήταν λιγότερο συχνοί από εκείνους της Ευρώπης. Επειδή διεξάγονταν όμως, συνήθως, μεταξύ διεκδικητών του αυτοκρατορικού αξιώματος, είχαν περισσότερο τη φύση εμφυλίων παρά διεθνών πολέμων και, αργά ή γρήγορα, πάντοτε οδηγούσαν στη γέννηση κάποιας νέας κεντρικής εξουσίας.

Πριν από τον 19ο αιώνα, η Κίνα δεν είχε ποτέ κάποιο γείτονα ικανό να αμφισβητήσει την υπεροχή της ούτε ποτέ διανοήθηκε ότι θα μπορούσε να υπάρξει ένα τέτοιο κράτος. Κατακτητές από το εξωτερικό ανέτρεπαν κινέζικες δυναστείες μόνο και μόνο για να απορροφηθούν από τον κινέζικο πολιτισμό σε τέτοιο βαθμό που συνέχιζαν να τηρούν τις παραδόσεις του Μέσου Βασιλείου. Η ιδέα της ισότητας κυρίαρχων κρατών δεν υπήρχε στην Κίνα. Οι ξένοι θεωρούνταν βάρβαροι και κατατάσσονταν σε μια κατηγορία υποτελών – έτοι έγινε δεκτός τον 18ο αιώνα ο πρώτος Βρετανός απεσταλμένος στο Πεκίνο. Η Κίνα δεν καταδεχόταν να στέλνει πρεσβευτές στο εξωτερικό, αλλά δεν την πείραζε να χρησιμοποιεί μακρινούς βάρβαρους για να υποτάσσει τους κοντινούς. Ωστόσο, η στρατηγική αυτή ήταν για έκτακτες περιστάσεις, όχι για ένα καθημερινό λειτουργικό σύστημα όπως ήταν η ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων κι έτσι δεν μπόρεσε να δημιουργήσει το είδος εκείνου του χαρακτηριστικού μόνιμου διπλωματικού κατεστημένου της Ευρώπης. Μετά την ταπεινωτική υποτέλειά της στην ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, τον 19ο αιώνα, η Κίνα μπόρεσε να ξαναγεννηθεί μόνο πρόσφατα –μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο– σε έναν πολυπολικό κόσμο που πρώτη φορά αντιμετώπιζε στην ιστορία της.

Και η Ιαπωνία είχε διακόψει κάθε επαφή με τον έξω κόσμο. Επί 500 χρόνια προ-

τού ανοίξει διά της βίας τις πύλες της ο αρχιπλοίαρχος Μάθιου Πέρι το 1854, η Ιαπωνία απαξίωνε να παίξει το παιχνίδι της ισορροπίας με βάρβαρους λαούς, στρέφοντας τον έναν εναντίον του άλλου ή να επινοεί σχέσεις υποτέλειας, όπως έκαναν οι Κινέζοι. Αποκομμένη από τον έξω κόσμο, η Ιαπωνία περηφανεύταν για τα μοναδικά ήθη και έθιμά της, τηρούσε τις στρατιωτικές της παραδόσεις με εμφυλίους πολέμους και στήριζε την εσωτερική δομή της στην πεποίθηση ότι ο अपαραμίλλος πολιτισμός της ήταν άτρωτος σε εξωτερικές επιρροές, ανώτερος, και τελικά, θα τις κατατρόπωνε αντί να τις απορροφήσει.

Στον Ψυχρό Πόλεμο, όταν η Σοβιετική Ένωση ήταν η βασική απειλή για την ασφάλειά της, η Ιαπωνία μπόρεσε να ταυτίσει την εξωτερική της πολιτική με εκείνη της Αμερικής που βρισκόταν χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά της. Η νέα παγκόσμια τάξη, με το πλήθος των προκλήσεών της, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα αναγκάσει μια χώρα με ένα τόσο περήφανο παρελθόν να επανεξετάσει την εξάρτησή της από ένα μόνο σύμμαχο. Η Ιαπωνία δεν μπορεί να μη δείξει μεγαλύτερη ευαισθησία από την Αμερική στο ζήτημα της ισορροπίας δυνάμεων στην ασιατική ήπειρο, έτσι όπως βρίσκεται σε διαφορετικό ημισφαίριο και βλέπει προς τρεις κατευθύνσεις – πέρα από τον Ατλαντικό, πέρα από τον Ειρηνικό και προς τη Νότια Αμερική. Η Κίνα, η Κορέα και η Νοτιοανατολική Ασία θα αποκτήσουν μια εντελώς διαφορετική σημασία για την Ιαπωνία απ' ό,τι για τις Ηνωμένες Πολιτείες και θα αποτελέσουν το ερέθισμα για μια νέα πιο αυτόνομη και αυτάρκη ιαπωνική εξωτερική πολιτική.

Όσο για την Ινδία που εμφανίζεται τώρα ως η μεγάλη δύναμη στη Νότια Ασία, η εξωτερική πολιτική της είναι από πολλές πλευρές το τελευταίο υπόλειμμα ακμής του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, ενισχυμένο από τις παραδόσεις ενός αρχαίου πολιτισμού. Πριν από την άφιξη των Βρετανών, η ινδική υποήπειρος δεν είχε διοικηθεί σαν μια ενιαία πολιτική μονάδα επί ολόκληρες χιλιετίες. Ο βρετανικός αποικισμός επιτεύχθηκε με λιγοστές στρατιωτικές δυνάμεις επειδή, στις αρχές, ο ντόπιος πληθυσμός πίστευε πως μια ομάδα κατακτητών αντικατέστησε κάποια άλλη. Όταν εδραίωσε όμως μια ενοποιημένη εξουσία, η βρετανική αυτοκρατορία υπονομεύτηκε από τις ίδιες τις αξίες της αιρετής κυβέρνησης και του πολιτισμικού εθνικισμού που είχε εισαγάγει στην Ινδία. Ωστόσο, ως κράτος-έθνος, η Ινδία είναι νεοπαγής. Απορροφημένη από τον αγώνα να θρέψει τον τεράστιο πληθυσμό της, η Ινδία ανακατεύτηκε λίγο στο κίνημα των Αδεσμεύτων κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Απομένει ακόμη όμως να αναλάβει κάποιο ρόλο, ανάλογα με την έκτασή της, στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Έτσι, στην πραγματικότητα, καμιά από τις σημαντικότερες χώρες που θα πρέπει να χτίσουν μια νέα παγκόσμια τάξη δεν έχει πείρα ως προς το εμφανιζόμενο πολυκρατικό σύστημα. Ποτέ ξανά δεν χρειάστηκε μια νέα παγκόσμια τάξη να συναρμολογηθεί από τόσες πολλές διαφορετικές αντιλήψεις ή σε μια τόσο οικουμενική κλίμακα. Ούτε

χρειάστηκε ποτέ μια προηγούμενη τάξη να συνδυάσει τα στοιχεία των ιστορικών συστημάτων ισορροπίας δυνάμεων με την παγκόσμια δημοκρατική γνώμη και την εκρηκτική τεχνολογία της σύγχρονης εποχής.

Εκ των υστέρων, όλα τα διεθνή συστήματα δείχνουν να έχουν μια αναπόφευκτη συμμετρία. Από τη στιγμή που εδραιώνονται, είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς θα μπορούσε να εξελιχθεί η ιστορία αν είχε γίνει κάποια άλλη επιλογή, εφόσον υπήρχε άλλη επιλογή. Όταν πρωτοεμφανίζεται μια διεθνής τάξη πραγμάτων, ίσως να υπάρχουν πολλές επιλογές. Η καθεμιά όμως περιορίζει το σύνολο των υπόλοιπων εναλλακτικών λύσεων. Επειδή καθετί το περίπλοκο δεν αφήνει περιθώρια ευελιξίας, οι αρχικές επιλογές είναι ιδιαίτερα κρίσιμες. Το αν μια διεθνής τάξη είναι σχετικά σταθερή, σαν εκείνη που γεννήθηκε από το Συνέδριο της Βιέννης, ή πολύ ρευστή, σαν αυτές που προήλθαν από την Ειρήνη της Βεσφαλίας και τη Συνθήκη των Βερσαλιών, θα εξαρτηθεί από το βαθμό στον οποίο συμβιβάζει την ασφάλεια κάθε συμμετέχουσας κοινωνίας με την περί δικαίου αίσθησή της.

Τα δυο σταθερότερα διεθνή συστήματα –του Συνεδρίου της Βιέννης κι εκείνο στο οποίο κυριάρχησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο– είχαν το πλεονέκτημα της ύπαρξης ομοιόμορφων αντιλήψεων. Οι πολιτικοί στη Βιέννη ήταν αριστοκράτες που έβλεπαν με τον ίδιο τρόπο τις αφηρημένες ιδέες και συμφωνούσαν στις βασικές αρχές. Οι Αμερικανοί ηγέτες που είχαν διαμορφώσει τον μεταπολεμικό κόσμο προέρχονταν από μια πνευματική παράδοση ιδιαίτερης συνοχής και ζωτικότητας.

Η τάξη πραγμάτων που εμφανίζεται τώρα θα πρέπει να χτιστεί από πολιτικούς οι οποίοι εκπροσωπούν εντελώς διαφορετικούς πολιτισμούς. Διευθύνουν τεράστιες γραφειοκρατίες τόσο περίπλοκες που, πολλές φορές, η ενεργητικότητά τους καταναλώνεται περισσότερο στο να υπηρετούν τον διοικητικό μηχανισμό παρά να προσδιορίζουν έναν αντικειμενικό σκοπό. Ανέρχονται στην εξουσία έχοντας προσόντα που δεν είναι, απαραίτητα, εκείνα τα οποία χρειάζονται για να κυβερνήσουν και ακόμη λιγότερο για να ιδρύσουν μια διεθνή τάξη. Και το μόνο διαθέσιμο πρότυπο ενός πολυκρατικού συστήματος ήταν εκείνο που χτίστηκε από δυτικές κοινωνίες, το οποίο πολλοί από τους συμμετέχοντες μπορεί να απορρίψουν.

Ωστόσο, η άνοδος και η πτώση προηγουμένων παγκόσμιων τάξεων που βασίζονταν σε πολλά κράτη –από την Ειρήνη της Βεσφαλίας μέχρι την εποχή μας– είναι η μοναδική εμπειρία από την οποία μπορεί να αντλήσει κανείς στοιχεία στην προσπάθειά του να καταλάβει τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι σύγχρονοι πολιτικοί. Η μελέτη της ιστορίας δεν προσφέρει εγχειρίδια οδηγιών που να μπορούν αυτόματα να χρησιμοποιηθούν. Η ιστορία διδάσκει με αναλογίες, ρίχνοντας κάποιο φως στις πιθανές συνέπειες συγκρίσιμων καταστάσεων. Η κάθε γενιά, όμως, πρέπει να καθορίζει από μόνη της ποιες περιστάσεις είναι στην πραγματικότητα συγκρίσιμες.

Οι διανοούμενοι αναλύουν τη λειτουργία των διεθνών συστημάτων, οι πολιτικοί τα οικοδομούν. Και υπάρχει μια τεράστια διαφορά ανάμεσα στην οπτική γωνία ενός αναλυτή κι ενός πολιτικού. Ο αναλυτής μπορεί να διαλέξει το πρόβλημα που θέλει να μελετήσει, ενώ ένας πολιτικός δεν μπορεί να επιλέξει τα προβλήματα με τα οποία θα ασχοληθεί, αυτά απλώς του επιβάλλονται. Ο αναλυτής μπορεί να διαθέσει το χρόνο που χρειάζεται για να φτάσει σε ένα σαφές συμπέρασμα. Η μεγαλύτερη πρόκληση για έναν πολιτικό είναι η πίεση του χρόνου. Ο αναλυτής δεν διατρέχει κινδύνους. Σε περίπτωση που αποδειχτεί ότι έχει βγάλει λάθος συμπεράσματα, μπορεί να γράψει μια άλλη διατριβή. Ο πολιτικός μπορεί μόνο μια φορά να μαντέψει. Τα λάθη του είναι αμετάκλητα. Ο αναλυτής έχει στη διάθεσή του όλα τα στοιχεία. Θα τον κρίνουν για τις διανοητικές του ικανότητες. Ο πολιτικός πρέπει να ενεργήσει βάσει εκτιμήσεων που δεν μπορούν να αποδειχτούν τη στιγμή που τις κάνει. Η ιστορία θα τον κρίνει με βάση το πόσο σοφά χειρίστηκε την αναπότρεπτη αλλαγή και, πάνω απ' όλα, πόσο καλά διατηρεί την ειρήνη. Γι' αυτό, η μελέτη του τρόπου με τον οποίο έχουν χειριστεί οι πολιτικοί το πρόβλημα της παγκόσμιας τάξης –τι πέτυχε ή απέτυχε και γιατί– δεν είναι το τέλος της κατανόησης της σύγχρονης διπλωματίας, ίσως είναι η αρχή της.